

Zuzana Čížiková
 Univerzita v Belehrade
 Filologická fakulta
 Katedra slavistiky
 z.cizikova@fil.bg.ac.rs

УДК 821.162.4.09"20"(497.11)
<https://doi.org/10.18485/slavistika.2023.27.1.21>
 Оригинал научни рад
 примљено 7.4.2023.
 прихваћено за штампу 9.06.2023.

PODOBY A PREMENY SLOVENSKEJ VOJVODINSKEJ PRÓZY PRE DETI PO ROKU 2000

V príspevku budeme sledovať vývin a premeny prózy pre deti slovenských vojvodinských autorov po roku 2000, s krátkym exkurzom k povšimnutiahodným štrukturálnym a poetologickým zmenám v 80. a 90. rokoch (M. Demák, A. Majerová, Z. Jesenský, T. Čelovský a M. Kotvášová-Jonášová). Hlavným žánrovo-tematickým subsystémom aj po roku 2000 zostáva spoločenská próza pre deti a mládež, ale okrem očakávanej zotrvačnosti pri tradičnom realistickom rozprávaní evidujeme opätovné posilnenie imaginatívno-fantazijného trendu. V druhej časti príspevku sa pokúsime postrehnúť hlavné vývinové tendencie prózy pre deti v nových spoločenských okolnostiach po roku 2000 s dôrazom na mladých autorov ako sú M. Vršková, K. Mosnáková Bagľašová, A. Lomenová, M. Gašpar, J. Žolnaj, M. Necpalová a Z. Valentová-Beličová s cieľom určiť dominantné stavebné postupy a princípy, tematicko-motivické oblasti a poetické osobitosti.

Kľúčové slová: slovenská vojvodinská literatúra pre deti, próza pre deti, imaginácia, fantázia, inštruktivnosť.

The article traces the development and transformation of prose for children by Vojvodinian Slovak authors in the first decades of the 21st century. It will also briefly refer to the noteworthy structural and poetic changes which occurred in the 1980s and 1990s (M. Demák, A. Majerová, Z. Jesenský, T. Čelovský and M. Kotvášová-Jonášová). The main generic-thematic subsystem is social prose for children, however, in addition to the expected inertia of traditional realistic storytelling, we notice that the imaginative-fantasy trend has been strengthening. In the second part of the article we'll try to identify the main tendencies in development of prose for children in new social circumstances after 2000, with an emphasis on young authors such as M. Vršková, K. Mosnáková Bagľašová, A. Lomenová, M. Gašpar, J. Žolnaj, M. Necpalová and Z. Valentová-Beličová with the aim of determining dominant building procedures and principles, thematic and motive areas, as well as poetic features.

Keywords: Vojvodinian Slovak literature for children, prose for children, imagination, fantasy, instructiveness.

V slovenskej vojvodinskej literatúre pre deti a mládež v druhej polovici 20. storočia, z druhovo-žánrových oblastí popri poézii dominujú krátke prozaické žánre, ktoré zastrešuje pomenovanie spoločenská próza pre deti a mládež, často terminologicky totožné s pomenovaním príbehová próza, respektíve príbehy zo života detí. Je to próza zachytávajúca pravdepodobný príbeh o medziľudských vzťahoch v spoločnosti, stvárnjuje udalosti zo života detí, vždy s určitým dosahom na ich vlastný život, vystupujú v nej detské postavy s referenčným odkazom na realitu (potencialita pre identifikáciu detského čitateľa) s jasnou čitateľnosťou vzťahu

fikcie k mimoliterárnej realite (Stanislavová 1995: 11). Oslabenie referenčného vzťahu epickej reality k látkovej skutočnosti spôsobuje viaceré štrukturálne zmeny v texte, najčastejšie sú príbehy imaginované princípmi fantastiky.

V 80. rokoch 20. storočia sa v slovenskej vojvodinskej próze pre deti etablovali mladší autori a nielenže pokračovali v intenciách tvorby svojich predchodcov, starších autorov ako sú M. Babinka, J. Tušiak, P. Grňa a iní, ale priniesli do nej celý rad inovačných a moderných podnetov. Nemenila sa len poetika tvorby a jej smerovanie k detskému subjektu, ale aj jej tvárne postupy. V poetike začína prevládať humorno-hravý a recesno-rozmarný princíp a na formálnej úrovni zreteľnejšie možno evidovať charakteristiky moderného výrazu (slovná hra, prestupovanie sna a reality, zmeny naračnej perspektívy), ako aj postmoderného písania (žánrový synkretizmus, autoreferenčné prvky). Oboje je najvýraznejšie u prozaikov, ktorých autorský tvorivý naturel pramení v špecifickom recesnom vnímaní reality. Napríklad Tomáš Čelovský (1958) v debute *Rád chodím do školy* (1984) v príbehovej próze povýšil detského hrdinu na hlavný subjekt príbehu (ako priameho rozprávača alebo hlavného komentátora sveta vôkol seba) a hravo a recesijne znázorňuje svet detskej hry, školy a rodinných vzťahov. Jeho generačný druh Zoroslav Spevák Jesenský (1956) v debute *Malí veľikáni* (1983) cez hyperbolizujúce príbehy z detstva veľkých ľudí posilňoval u malého čitateľa vedomie o jedinečnosti každého človeka a jeho neohraničených možnostiach. V druhej knihe z tohto desaťročia *Mastené, paprené, solené...* (1987) revitalizuje chlapčenskú dobrodružnú prózu a rozprávkovno-snovú fantastiku a v ďalšej *Mám mušku v oku* (1989) prichádza k tematickému rozšíreniu v smere znepokojujúcich tém (zanedbávanie, indiferentnosť dospelých a pod.), čo len zdôrazňuje detskú potrebu po láske a starostlivosti. Princíp partnerskej rovnocennosti medzi dieťaťom a dospelým posilňuje u týchto autorov prvky predstavivosti, hravosti a výmyslu, snovej fantastiky, nonsensu. Jednou zo štrukturálnych zmien sú i prvky populárnych žánrov a intertextová nadväznosť na zábavné dobrodružné romány, western, comics. Tieto zmeny mali vplyv aj na tradičnejšie orientovaných autorov (zástupne spomenieme J. Kopčoka a jeho prózu *Prečo?*, kde siahol po vtedy aktuálnom motíve winetuoviek), ale výraznejšie to využili mladší autori; napríklad Zoroslav Spevák v próze *Ako sme hrali môjho brata Winnetoua* a T. Čelovského *Indiánska princezná Pocahontas, kráľovná rodea*. Elementy westernu sa do dejovej výstavby dostávajú rozptýlene a druhotne; ich funkcia sa naplňa v evokovaní dobrodružného princípu v stereotypnej (dedinskej, školskej) nudnej realite. Detský protagonistu Jesenského prózy spomína ako hral vedľajšiu rolu v karlmayovskom detskom predstavení a aké komické situácie z toho vzišli, kým Samo Bažala, protagonistu Čelovského prózy, vystúpenie rodea vo vidieckom prostredí (dedina Petrovec) vidí ako cestu zmierenia so spolužiakmi, ktorým nechtiac naložil čítať lektúru. V štruktúrovaní sujetu schéma westernu sa nenaplní, zostáva „prázdny“ miestom (ani rodeo s indiánskou princeznou sa nakoniec nekoná), ale práve sujetové elementy dobrodružnej literatúry posilňovali zábavnosť, atraktívnosť textu a jeho humornú dimenziu, tiež prispievali k oživeniu aktívneho vzťahu s detským recipientom.

O obnovenie komunikácie s detským čitateľom postupmi hry, fantázie a

nonsensu v značnej miere prispeli aj starší autori inklinujúci k rozprávkovosti a imaginácii, spomenieme tu iba Annu Majerovú (1923 – 1987) a Miroslava Demáka (1948). Značkou autorského rukopisu A. Majerovej v jej rannej tvorbe boli krátke, hutné a dynamické príbehy to života detí, poznačené detským aspektom a harmonizujúcim obrazom medzigeneračného spolužitia. Časť z nich je zahrnutá v zbierkach *Keď som behal bosý* (1974), *Vymýšľanky* (1979) a *Chichotačky s Majkou* (1981). Základnou dominantou jej písania je permanentné úsilie estetizovať svoj výraz, čo vyvrcholilo v 80. rokoch v imaginatívno-poetických textoch, kde je príbehovosť zatlačaná hravosťou, obrazotvornosťou, vizualizáciou či chromatickosťou predstavovaného sveta. Pri štylizácii vymyslených fantazijných príbehov siaha predovšetkým za poetickým jazykom a básnickými výrazovými prostriedkami (personifikácia, antropomorfizácia, prirovnania, symbolické pomenovania a iné).

M. Demák svoje umelecké vlohy prejavil v žánri autorskej rozprávky, kde aktualizoval sujet a poslanstvo folklórnej predlohy, napríklad sujet o hlúpom Janovi v rozprávke *Ako bolo v dávnych časoch* alebo prvky hrdinskej rozprávky v knihách *O troch umelcoch* (1977) a *Trojhlavý drak Štefan* (1979), ale písal i prózy, kde sa fikcia a realita navzájom prestupujú. Zreteľne to vidieť v novej druhovo i žánrovo heterogénnej knihe *Láskovičky* (2018). Rozprávkové texty sú posunuté do alegorického (rozprávka *Zrnko piesku*) alebo poetického módu (poviedka *Čo to na zem padá?*), v poviedkach sa prestupujú faktúálne a fiktívne prvky, napríklad v próze *Lastovičky Lenka a Laďo*. Faktografické prvky sa vzťahujú na príbeh osudovej lásky Lenky Dundjerskej a srbského romantického básnika Lazu Kostića, v sujete prepojený s láskou lastovičiek. Narácia je popretkávaná rôznymi slovnými hrami (lastovička – lastovienka – láskovička – láskovičence), nonsensom (lastovička sa vyľahne na Vianoce), komunikáciou s čitateľom. Demák je autor, ktorý do literárnej komunikácie premyslene vťahuje čitateľa, tak že si z neho robí partnera a pritom ukazuje na fiktívnu povahu rozprávajúceho. Výzvami a osloveniami fiktívneho čitateľa aktivuje detskú predstavivosť, vnímavosť a procesy poznania (Čížiková 2022a).

Obdobie po roku 2000, z autorov dnes už staršej generácie, nielen kvantitatívne, ale i hodnotovo poznačila tvorba Márie Kotvášovej-Jonásovej (1956), ktorá do literatúry vstúpila v krízových 90. rokoch. Subtílnym prístupom preniká do hravého, ale i tajomného a problémového sveta detí a dospievajúcich. Aj keď jej próza pokračuje v tradíciách harmonizujúceho obrazu detstva v priestore tradičného vidieckeho života, postupne, síce ojedinele v primárnom sujetovom zobrazení, začína tematizovať aj deficitný svet detí, najmä v próze pre náštročných. Týmto sa aj slovenská vojvodinská próza pre deti môže pozorovať i v širších medziliterárnych vzťahoch a komparatívnych súvislostiach (Čížiková 2022b). Takéto vykročenie k tematickému ozvláštneniu vnímame ako podnetné a obohacujúce, s ohľadom na to, že sa tabuizované témy v tvorbe pre deti vyskytovali iba sporadicky. Narúša sa tým stereotypné chápanie tvorby pre deti ako obrazu „šťastného obdobia“. Autorka napríklad detabuizuje telesné dozrievanie aj v prózach pre mladšie vekové kategórie čitateľov (v knihe *Višňový lekvar* tematizuje prvý bozk, ale i prvú menštruáciu) a v prózach pre starších

čitateľov nájdeme nielen témy fyzického dospievania a sexuality, ale i šikany a násilia v rodine (napríklad v románe *Samí dobrí žiaci*, vo *Višňovom lekvári*, v poviedke Damjan a inde). K subtílnemu stvárňovaniu uvedeného napomáha využitie slovnej hry, humoru a formálnej inovácie (vo *Višňovom lekvári* napríklad využíva žánrovú formu divadelnej inscenácie). Aj napriek ťažkej téme, v umení pre deti je dôležité, aby daný text a príbeh na dieťa silno zapôsobil a aby mal optimistický koniec. Kotvášová-Jonášová v daných intenciách najčastejšie hovorí o školskom šikanovaní, napr. v románe zo školského prostredia *Samí dobrí žiaci* sa vyskytuje školský príbeh o systematickom, relatívne deskriptívne a explicitne podanom, týraní spolužiačky Ivky zo strany násilníka Jana a končí sa jeho kajúcny priznaním viny, čo Ivka akceptuje.

Žánrová a poetologická kontaminácia príbehovej prózy po roku 2000

Žánrovo-tematický subsystém spoločenskej prózy pre deti a mládež aj v slovenskej vojvodinskej literatúre v období po roku 2000 prechádza u niektorých autorov zložitým procesom kontaminácie s inými žánrovými oblasťami. Podobne, ako to bolo aj v 70. a 80. rokoch (v tvorbe J. Tušiaka, M. Demáka, A. Majerovej, T. Čelovského, Z. Speváka Jesenského) najčastejšie ide o prienik rozprávkových, fantastických a imaginatívnych prvkov (Z. Jesenský, Z. Valentová Belicová) alebo o absorbovanie žánrových charakteristík a poetologických znakov iných umenovedných (M. Nepalová) a mediálnych oblastí (J. Žolnaj).

Príkladom synkretizácie žánru príbehovej prózy môže byť vstup fantastiky a obraznosti do príbehov pre deti Zoroslava Jesenského, ktorý po návrate do literatúry pre deti po roku 2015, okrem básnických kníh, vydal dve knihy krátkych próz. Nadväzuje v nich na hravú líniu svojej tvorby z 80. rokov a môžeme ich zaraďovať do spoločenskej prózy pre deti s realistickým základom, ale vo veľkej miere pri zobrazovaní fiktívneho sveta využíva prvky fantazijnosti a imaginácie. Ako svedčí Zuzana Stanislavová generátorom fantastiky literárneho diela je obrazotvornosť, fantázia, ktorú v súlade s J. Vieweghom vníma ako osobnostnú funkciu, psychickú aktivitu človeka, ktorá mu umožňuje odpojiť, emancipovať sa od reality, tým že vytvára fantazijné predstavy (1995: 77). V Jesenského próze ide o stratégiu prenikania neobyčajných prvkov do obyčajného sveta. Kniha *T-rex* (2016) obsahuje krátke prózy žánrovo príbuzné poviedke s nekonvenčne podanou prváckou tematikou, ktorú ozvlášťňuje fantazijnými a obraznými prvkami. Obrazotvornosť a jej umelecké prostriedky (synekdocha, alegória, symbol...) sa tu povyšujú na stavebné prvky narácie; začína sa to zámenou detskej postavy vymyslenou a rozprávkovou postavou T-rexa a postupným sujetovým rozlúštením tejto záhady. Zdroj zážitkovosti je postupné odhaľovanie tajomstva identity T-rexa. Jesenský pritom osciluje medzi ireálnou fikciou a reálnou fikciou; realitu predstavuje škola, rodinné vzťahy, priestor ulice a ihriska, choroby a pod. a ireálne oživené predmety (taška kráča do školy) a animované zvieratá (psík Čoko jazdí na kolobežke). Imaginatívno-fantastický plán diela sa spája s epickou kategóriou (dospelého) rozprávača, ktorý ho prenáša do sujetu. Analógiou sa reálny svet prváka prenáša do imaginatívneho sveta vymyslenej rozprávkovej

postavy dinosaura. Motiváciou je prvá vážnejšia životná skúška dieťaťa a to je stret so školou. Pritom aj meno protagonistu T-rex je motivované výzorom školskej tašky. Významné sú i vlastnosti, ktoré sú touto analógiou prisúdené malému hrdinovi a to nebojácnosť, odvaha, ráznosť a pod. Dramatizáciu posilňuje expresívnosť vyjadrovania, napríklad sémanticky bohaté citoslovce Chrrf... V tomto zmysle kniha môže afirmatívne ovplyvňovať formujúce sa osobnostné črty detského čitateľa a posilňuje aj proaktívny postoj k životným problémom. Nie je zanedbateľný ani obraz rodinného súžitia, ktorý evokuje spolupatričnosť a súdržnosť rodiny. V príbehoch dominuje recesná a hravá modalita, ktorá ozvlášťňuje aj navonok realisticky stavané príbehy (napríklad cestu na ihrisko).

Podobné substitučné stratégie si autor ponecháva aj v druhej prozaickej knihe *Tri plus tri sú osem* (2019). Kým v prvej knihe išlo o zastrešujúcu fantazijnosť nad všetkými príbehmi, čo sujet drží pokope, druhá kniha je heterogénnejšia a aj fantazijné prvky sú v jednotlivých prózach menej či viac odkrytejšie a „vysvetliteľnejšie“. Tak sa do príbehov všedného dňa dostávajú fantazijné prvky, vymyslená rozprávková bytosť, najčastejšie antropomorfovaný predmet (taška, papuča, písanka). Jesenský plynulo prechádza z pravdepodobnostne znázorňovaného sveta do fantazijnej imaginácie. Príkladom môže byť poviedka Gorila v triede; fantazijnosť je naviazaná na postavu žiaka, ktorý vo svojich predstavách ožije gorilu hračku, resp. jej obrázok na zošite, čo sa však z narácie dedukuje iba dodatočne. Zbierka zaujme aj žánrovou synkretizáciou (Chobotnica domáca) či polyfunkčnosťou textu (estetická vs. poznávacia, edukačná funkcia). Fantastické elementy v Jesenského próze adekvátne zapadajú do jeho poetiky optimistického a hravého literárneho sveta, kde je stredobodom dieťa a jeho svet. Prienik fantazijnosti do všedných udalostí prózu pre deti robí atraktívnejšou a prítiažlivejšou, obyčajnej každodennosti dáva magický a rozprávkový rozmer, čo detskému percipientovi nepriamo sugeruje pocit, že je svet a život v ňom krásny a rozmanitý, čo ani problémové situácie (choroba, strach z nového a pod.) nemôžu pokaziť.

Harmonický a idylický svet stvára aj ďalšia dvojica autorov; spisovateľka Zdenka Valentová-Beličová (1975) a maliar a ilustrátor Rado Van Ladomerský v *Pamätníku rodiny Perlenschlipovej* (2019). Valentová-Beličová inšpirovaná znakovosťou Ladomerského obrazov vytvorila harmonický rozprávkový svet, kde vystupuje neobyčajná komická manželská dvojica Perlenschlipovci, pani s perlami okolo krku a pán s motýlikom a ich zvieracia družina. Pestré ilustrácie ponúkajú zárodok nejakej udalosti a možný príbeh, ktorý si treba vymyslieť. Autorka podáva ten svoj, pričom naračne osciluje medzi realistickým (Perlenschlipovci na rybačke) a rozprávkovým módom (Cestovanie zo snov). Obidva typy príbehov sú zaťažené rozjímaním o životných múdrostiach, ktoré pre malých percipientov môžu byť náročné, napr. replika pána Perlenschlipa v rozhovore s ovcou Bekou: „To je preto, že je pravdymilnosť bremeno, ktoré sme si sami vybrali.“ (Valentová-Beličová 2019: 15) alebo na inom mieste: „Výstrednosť nemusí znamenať šťastie.“ (tamže: 21). Dokonca dve prózy sú celé zostavené zo sentencií a gnóm: Krištofove tiché myšlienky o mlčaní a Pajdino a Frodovo desatoro o láske. Vety podobného typu presvedčivejšie zapôsobia ak sú

organicky prepojené s atmosférou celého textu, ako v próze *Cestovanie zo snov*. Príbeh hovorí o koze Líze, ktorá „túžila cestovať, keď na ňu doľahol smútok“ (tamže: 23), následne zaspala v auto karavane a Perlenschlipovci ju zaviezli k jazeru. Sentencia k záveru znie: „Musíte nechať tých, ktorých máte radi, aby šli svojou cestou.“ (tamže) V úvode knihy čítame, že je kniha adresovaná rodičom a ich múdrym deťom, čo vskutku platí. Dvojadresnosť knihy hodnotíme kladne, ale aj deti ju lepšie pochopia za pomoci interpretácie dospelých.

Na ceste hľadania vlastného výrazu

V hodnotení pôvodnej literárnej produkcie pre deti v uplynulých dvoch desaťročiach kritika (Spevák 2017; Hodoličová 2012, 2018) poukázala na výraznejšiu generačnú zmenu v druhom desaťročí 21. storočia. Z tvorivej dielne najstarších autorov čítame príbehy napísané v duchu klasického realistického rozprávania o minulých časoch, napr. spomienková próza Daniela Dudka *Z konca našej ulice* (2009) alebo sentimentálno-poznávací seriál Andreja Čipkára *Rovné rozprávky z roviny* (2007) alebo *V bačkorkovej škole* (2018). Na literárnej scéne zotráva už spomínaná, dnes už staršia generácia autorov, ktorá si ustrážila relatívne vysokú úroveň tvorby (sem patria M. Demák, Z. Spevák, T. Čelovský, M. Kotvášová-Jonášová), kým začínajúci autori aj keď nastupujú sebedome, niektorí v zaužívaných koľajach príbehov zo života detí v sociálnom prostredí vojvodinskej dediny (A. Kukučková, A. Lomenová, M. Gašpar, čiastočne K. Mosnáková Bagľašová), iní s preukázateľným potenciálom, najmä smerom k fantazijnosti a imaginácii (K. Mosnáková Bagľašová), ale všetci ešte stále v hľadaní svojho osobnostného umeleckého výrazu.

Anna Kukučková (1984) sa po animálnej rozprávke *Chvostík a kamaráti* (2009) vyskúšala v krátkej naratívnej forme o príhodách päťročného protagonistu v knihe *Na písmenko, na písmenko* (2014). Ide o štandardne stvárnené chlapčenské detstvo v rodinnom a prírodnom prostredí, kde je aspekt detského (chlapčenského) v modelovaní príbehu absolutizovaný; každá próza sa začína nasledovne: „Keď som mal päť rokov“ (Kukučková 2014). Z dedikácie (Venujem bratovi Vladimírovi) vyčítame, že je takéto štylizovanie predovšetkým výsledok autorského (autobiografického) pohľadu na detské hry a huncútstva.

Katarína Mosnáková Bagľašová (1984), okrem výskumu a knižnej prezentácie detského folklóru z Vojvodiny, píše príbehy a rozprávky pre deti. Pre jej debut *Jednozubý úsmev* (2014) a ďalšiu knižne vydanú poviedku *Ako sa pevná linka Inka zoznámila s mobilom* (2018) je charakteristický postup antropomorfizácie neživých vecí, zvierat a prírodných javov (zub, telefón, čriepok, kohút, slnko, vietor a iné), dokonca aj znakov, písmen a slov (zavináč, interpunkčné znamienka, slová zdvorilosti a pod.). Spravidla v nich podáva naračne zvládnutý atraktívny nápad (napr. banátska cesta kohúta na kolieskových korčuliach) v zábavnom a humorne ladenom móde. Hodnotovo vyššie sú poviedky obsahujúce i druhoplánovú rovinu, napríklad v hore uvedenej poviedke *Ako sa pevná linka Inka...* z primárneho porovnávania technologických výtvarných (smartfón –

klasický telefón) vystáva dôraz na medziľudských vzťahoch (vnučka – stará mama). Práve autorkino vykročenie zo stereotypného znázorňovania detstva v dedinskom prostredí k súčasnému životu dieťaťa v informačnej dobe evidujeme ako významný kvalitatívny posun. K. Mosnáková Bagľašová nenúteno vo viacerých prózach sleduje aj edukačný zámer; v poviedkomikse *Každý deň sa niečo nové naučím* (2018) a v poviedke *Deň, keď sa stratilo slovičko prepáč* (2022), adekvátne prepojený s imagináciou a hrou.

Prózy Anety Lomenovej (1991) v debute *Náš dedo je huncút* (2018) sa vyznačujú mnohými charakteristikami začiatočnickeho písania, ako sú zdĺhavé rozprávanie, neúčelná deskripcia, nadužívanie určitého motívu a neadekvátne prepojenie s ontogenetickými osobitosťami dieťaťa. Kontraproduktívna je aj snaha jazykovo sa priblížiť k dieťaťu.

Podobné výhrady platia aj pre ďalšieho prozaika-záčiatočníka pre deti, Miroslava Gašpara (1989). V knihe poviedok *Mesiach nad našim dvorom* (2018) sa stretávame s konvenčnými témami v próze pre deti (prázdninový pobyt u starých rodičov, ročné obdobia) prezentované konvenčnými postupmi (autorský rozprávač, deskripcia, dialóg). Gašpar je však vnímavým pozorovateľom detského sveta, má tvorivý potenciál túto svoju predispozíciu pretaviť do literárneho textu, ak sa v budúcnosti dokáže vymaniť zo zaužívaných a vychodených prístupov k jeho stvárňovaniu.

Produktívnu autorkou je aj Mária Vršková (1977). V uplynulom období jej vyšla žánrovo heterogénna kniha *Štvorlístok* (2014) a príbehový seriál *Ja sa z teba zbláznim!* (2016) o každodennosti škôlkara Zora. Aj keď sú krátke príbehy chlapčeka-huncúta napísané zručne a disciplinované, sú príliš predvídateľné, poučujúce (explicitným uvádzaním poučky na začiatku príbehu) a neorganicky pôsobi aj vsúvanie fantazijných prvkov na princípe deus ex machina do reálne pravdepodobného príbehu.

Inštruktívnosť verzus intermediálnosť

V presile štandardnej realisticko-mimetickej prózy zo života detí, aká v podstate dominuje aj po roku 2000, svojráznym inovačným závanom, okrem hore uvedených kníh inklinujúcich k fantazijnosti a imaginácii, je aj tvorba dvoch mladších autorov, myslíme tu predovšetkým na estetizovanú inštruktívnu prózu Moniky Necpalovej (1985) a slovníkovo-príbehové knihy Jána Žolnaja (1973).

Dve knihy M. Necpalovej *Motúzy múzy Zuzy* (2016) a *Dvojbodka* (2018) sú názorným príkladom zmierenia estetického a pragmatického princípu v literatúre pre deti. Približujú sa k tzv. interaktívno-inštruktívnej tvorbe, ktorá má za cieľ ovplyvniť adresáta, aktívne ho zapojiť do dotvárania textu, zážitkovo mu sprostredkovať nejaké poznatky, návody, postrehy a navádzať ho na vytvorenie si stanoviska, čím sa naplňa jej pragmatický zámer (Stanislavová 2019; Dziač 2021). Necpalovej texty inklinujú k umeleckosti nielen tematicko-motivickými prvkami, napríklad predstavovaním rôznych druhov umenia prostredníctvom múzy Zuzy v prvej knihe, ale i kultivovaným výrazom. Práve toto Z. Spevák

(2017) zhodnotil nad recepcné možnosti našej literatúry pre deti. Aktívne ovplyvňovanie čitateľa je pri inštruktívnej literatúre jedným z jej primárnych cieľov. Pri Necpalovej knihách môžeme hovoriť aj o symbióze inštruktívnosti s poznávacími a estetickými (múzičkými) princípmi. Autorka pritom využíva rôzne naračné stratégie a postupy, z ktorých vyčleníme tie zamerané na čitateľa naplno uplatnené v druhej knihe rozprávok. V tvarovaní príbehov využíva známe rozprávkové sužety (Medovníková chalupa, O dvanástich mesiačikoch a iné), ktoré sú aj spojovacím bodom na dialóg s čitateľom. Rozprávačka dôverne a ústretovo oslovuje čitateľov ako kamarátov (ale i zvedavcov, šikovníkov, umných počtárov a pod.), motivuje a animuje ich na „vstup“ do príbehov a pri riešení konfliktných situácií, anticipuje spôsob budúcej spolupráce, vyzýva ich na fyzickú alebo mentálnu aktivitu a pod. Ku príkladu, v Papierovej rozprávke aktualizuje ekologické a environmentálne témy a deti motivuje otázkami, matematickými úlohami: „Koľko dní zostáva Babe Jage, aby nazbierala dostatok starého papiera? Čo by ste jej poradili, kde začať zbierať starý papier?“, „Koľko váži sto ročníkov časopisu Ozembuch?“ (Necpalová 2018: 31, 32) Knihy majú aj zaujímavú vizuálnu podobu, funkčne sa využíva farebnosť a typografia písma, napríklad dôležité poznatky sú vytlačené hrubým písmom, otázky pre čitateľov sú červené, návody na aktivitu a interaktívne hry pre dospelých sú zelené a pod. Obe knihy majú edukačné a zábavné zameranie, môže sa s nimi pracovať i v scénickom zmysle.

Prvotina *Čaroslovník* (2019) a následne aj jej pokračovanie *Mišozemšťan* (2022) J. Žolnaja vznikli ako sekundárny artefakt z televíznej relácie pre deti *Čaroslovník*, kde autor figuruje aj ako herec. Následne evidujeme pokračovanie tohto projektu v podobe interaktívneho čítania jeho troch próz na internetovej stránke časopisu Zornička. Vnímame to ako snahu o prekročenie rámcu klasickej detskej knihy, ale zatiaľ iba v podobe pokusu. Žolnajove krátke prózy sú na pomedzí príbehu zo života detí a rozprávok. Autor pritom využíva formu slovníkového hesla, aj tituly próz sú formulované stručne a presne: Flegmatik, Predátor, Virtuóz, Žonglér a i. Ustálená je aj ich štruktúra, v úvode sa najprv vysvetlí daný pojem a potom sa to názorne ilustruje na dobrodružných príbehoch dvoch chlapčenských hrdinov Miša a Paľa, ich sympatie Katky a Mišovho deda. Príbehy sú krátke, s trefným dialógom, vtipné a zábavné. Dialógom sa podporuje ich mimetický základ i dramatické stvárnenie (predtým uplatnené v audiovizuálnom médiu). Aj u Žolnaja, podobne ako u Necpalovej, interakcia s čitateľom je, aspoň v úvode textu, naliehavo prítomná. Pravdepodobne to vyplýva aj z primárneho média, pre ktorý boli tieto texty písané. Autor teda pracuje s fiktívnym čitateľom, oslovuje ho a pobáda na akciu, zalieča sa mu. Mnohé prózy sa začínajú oslovením: „Poznáte chameleónov?“ (Žolnaj 2019: 30), „Počuli ste už niekedy slovo ilustrácia?“ (tamže: 32) a ani otázky vnútri textu nie sú zriedkavé: „Čo si počať? Ako zistiť, kedy voda tuhne a mení sa na ľad?“ (tamže: 12). Tá štruktúra je zachovaná aj v druhej zbierke: „Viete, kto je lenivec?“ (Žolnaj 2022: 10) alebo: „Kyborg, čiže kybernetický organizmus, je spojenie človeka a počítača. Ak ste pozerali film Robocop, viete, že to vôbec nie je žart.“ (tamže: 18).

Záverom

Slovenská vojvodinská próza pre deti po roku 2000, aj napriek značným kvantitatívnym a osciláciám, preukazuje štandardnú úroveň v realistických variáciách príbehov hrdinu všedného dňa (M. Vršková, M. Gašpar a iní), so snahou o prekročenie obmedzenia daného modelu v smere fantazijnosti a imaginácie (M. Demák, Z. Jesenský, Z. Valentová-Beličová). V rámci spoločenskej prózy tematicko-motivickým obohatením sú tabuizované témy (M. Kotvášová-Jonášová), kým v žánrovej oblasti sledujeme pokus o inovačné stratégie, napríklad v interaktívno-inštruktívnom modeli (M. Necpalová) alebo v slovníkovo-príbehovej próze (J. Žolnaj), kde sa prepájajú umelecké a pragmatické ciele.

Citovaná literatúra

- Čížiková, Zuzana. „Detský čitateľ v naratívnom texte“. [In:] D. Lešková a D. Dziak (eds.) *Hodnoty literatúry pre deti a mládež v premenách času. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Hodnoty literatúry pre deti a mládež v premenách času, organizovanej pri príležitosti okrúhleho životného jubilea prof. PhDr. Ondreja Sliackeho, CSc.* Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2022a, s. 83–91.
- Čížiková, Zuzana. „Tabu v tvorbe pre deti a mládež dvoch slovenských spisovateliek: Márie Kotvášovej-Jonášovej a Jasminky Petrovič“. [In:] M. Kendra (ed.) *K vybraným aspektom slovenskej literatúry po roku 1989 IV. Interkultúrne komunikačné a komparatistické výzvy. Zborník materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 7. decembra 2021 na FF PU v Prešove.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2022b, s. 57–68. Dostupné z: <<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kendra1>> 11.03.2023.
- Dziak, Dávid. „Interaktívno-inštruktívna literatúra pre deti: na okraj Kačaljakej knihy pre deti „Kde toľko trčíš?!?“ (Východiskový text na ďalšie uvažovanie o danom fenoméne)“. *Fraktál: literatúra horizontálne a vertikálne IV*, 4, 2021, 119–122.
- Hodoličová, Jarmila. „Slovenská literatúra pre deti a mládež vo Vojvodine v rokoch 1990 – 2010“. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* 37, 2, 2012: 135–144. Dostupné z: <<https://godisnjak.ff.uns.ac.rs/index.php/gff/article/view/224>> 24.3.2023.
- Hodoličová, Jarmila. „Súčasná slovenská vojvodinská literatúra pre deti v rokoch 2012-2015“. [In:] I. Živančević-Sekeruš i Ž. Milanović (eds.) *Deveti međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura. Zbornik radova.* Novi Sad: Filozofski fakultet Univerzitet u Novom Sadu, 2018, 375–382. Dostupné z: <<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/books/978-86-6065-465-8.pdf>> 18.3.2023.
- Spevák, Zoroslav. „Slovenská vojvodinská literatúra pre deti v období 2000–2015 (próza)“. [In:] M. Součková (ed.) *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000. IV. Zborník materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 12.–13. novembra 2015 na FF PU v Prešove.* Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. 2017, 279–289.
- Stanislavová, Zuzana. *Priestorom spoločenskej prózy pre deti a mládež. Interpretáčne štúdie.* Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ, 1995.
- Stanislavová, Zuzana. „K problému inštruktívnej literatúry v súčasnej tvorbe pre deti a mládež“. [In:] A. Mitrová a Z. Sláviková (eds.) *Jazyk a umenie pre deti a mládež*

v hodnotových a didaktických pohľadoch [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove: Pedagogická fakulta, 2019, 44–55 Dostupné z: <<https://www.pulib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Mitrova1/subor/9788055523163.pdf>> 17.03.2023.

Citované pramene

- Kukučková, Anna. Na písmenko, na písmenko. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2014.
- Necpalová, Monika. Dvojbodka. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2018.
- Valentová-Beličová, Zdenka. Pamätník rodiny Perlenschlipovej. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2019.
- Žolnaj, Ján. Čaroslovník. Kovačica: Komar Kovačica, 2019.
- Žolnaj, Ján. Mišozemšťan. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2022.

Zuzana Čížikova

RAZVOJ I PROMENE SLOVAČKE VOJVODANSKE PROZE ZA DECU POSLE 2000. GODINE

Rezime

U radu pratimo razvoj i promene proze za decu slovačkih vojvodanskih autora posle 2000. godine. Napravili smo kratak osvrt na značajne promene u proznom stvaralaštvu 80-ih i 90-ih godina. Tada najaktivnija generacija autora (M. Demak, T. Čelovski, Z. Jesenski i dr.) u prozu za decu unosi elemente igre, fantazije, humora i nonsensa, čime stvara sliku radosnog detinjstva. Za njih dete postaje centar sveta, ali postepeno se i u književnosti za decu pojavljuju teške teme. Na primer spisateljica M. Kotvašova Jonašova u prozu za decu unosi tabu teme (nasilje, šikaniranje, seksualnost i sl.). Iako dominira linija realistične proze o junakovim svakodnevnim dogodovštinama, polako se obnavlja i linija fantastične proze i proze imaginarnog izraza. U ovu liniju svrstavamo dve novije zbirke priča Zoroslava Jesenskog, gde se irealna i realna fikcija neprestano prepliću, ali i dela M. Demaka, Z. Valent Belić i dr. U drugom delu rada pažnju smo posvetili mladoj generaciji autora koji stasavaju posle 2000. godine i još uvek traže svoj umetnički izraz (M. Vrškova, K. Mosnakova Bagljašova, A. Lomenova, M. Gašpar i dr.). Kao značajnu inovaciju, usled dominacije klasične realističke priče, posmatramo tzv. instruktivno-interaktivnu prozu M. Necpalove i priče za decu J. Žolnaja, nastale na osnovu autorske televizijske serije za decu. Ovi autori u prozi za decu mire estetske i pragmatične ciljeve.

Ključne reči: slovačka vojvodanska književnost za decu, proza za decu, imaginacija, fantazija, interaktivnost.